

УДК 343.431:343.98

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.6.30>

ФІЛАШКІН В.С.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ ВЧИНЕННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ: СТРУКТУРА, ЕТАПИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ**FORENSIC CHARACTERISTICS OF METHODS OF HUMAN TRAFFICKING: STRUCTURE, STAGES, AND IMPLEMENTATION MECHANISMS**

У статті досліджено комплексному криміналістичному дослідженню способів вчинення торгівлі людьми як складної злочинної технології, що характеризується високим рівнем організованості, багатоступеневістю та активним використанням сучасних цифрових, фінансових і логістичних інструментів. Актуальність дослідження зумовлена зростанням латентності цього кримінального правопорушення, його транснаціональним характером і недостатньою ефективністю виявлення та розслідування в умовах цифровізації протиправної діяльності.

На основі аналізу положень кримінального процесуального законодавства, наукових підходів вітчизняних і зарубіжних учених, а також результатів емпіричного дослідження обґрунтовано доцільність розгляду способів вчинення торгівлі людьми як упорядкованого комплексу взаємопов'язаних дій та заходів направлених на встановлення всіх обставин вчиненого злочину. Встановлено, що у переважній більшості досліджених кримінальних проваджень спосіб вчинення має повноструктурний характер і реалізується через чотири послідовні фази: інформаційно-пошукову, підготовчо-організаційну, діяльнісно-операційну та фазу приховування слідів злочину.

У статті систематизовано типові підготовчі дії правопорушників, зокрема вербувальні технології, документально-логістичні операції, корупційні зв'язки, механізми контролю та експлуатації потерпілих, а також способи легалізації злочинних доходів. Запропоновано класифікацію способів вчинення торгівлі людьми залежно від характеру впливу на потерпілих і організаційних особливостей злочинної діяльності.

Зроблено висновок, що комплексний і технологічний характер способів вчинення торгівлі людьми зумовлює необхідність розроблення спеціалізованих криміналістичних методик досудового розслідування, орієнтованих на поетапний аналіз протиправної діяльності, прогнозування поведінки правопорушників і своєчасне виявлення потерпілих. Результати дослідження можуть бути використані правоохоронними органами для підвищення ефективності протидії торгівлі людьми та вдосконалення практики розслідування кримінального провадження.

Ключові слова: торгівля людьми, криміналістичне дослідження, способи вчинення злочину, організована злочинність, вербування, експлуатація потерпілих, легалізація доходів, досудове розслідування, криміналістичні методики.

The article investigates the comprehensive forensic study of methods of human trafficking as a complex criminal technology characterized by a high level of organization, multi-stage execution, and active use of modern digital, financial, and logistical tools. The relevance of the study is determined by the increasing latent nature of this criminal offense, its transnational character, and the insufficient effectiveness of detection and investigation in the context of digitalization of unlawful activities.

Based on the analysis of the provisions of criminal procedural legislation, scientific approaches of domestic and foreign scholars, as well as the results of empirical research, the study substantiates the feasibility of considering methods of human trafficking as an ordered set of interrelated actions and measures aimed at establishing all circumstances of the committed crime. It was established that in the vast majority of investigated criminal proceedings, the method of commission has a fully structured nature and is implemented through four sequential phases: information-search, preparatory-organizational, operational-activity, and crime concealment phases.

The article systematizes typical preparatory actions of offenders, including recruitment technologies, document-logistical operations, corruption networks, mechanisms of control and exploitation of victims, as well as methods of legalization of criminal proceeds. A classification of methods of human trafficking is proposed depending on the nature of influence on victims and organizational features of criminal activity.

The study concludes that the complex and technological nature of human trafficking methods necessitates the development of specialized forensic techniques for pre-trial investigation, oriented toward step-by-step analysis of unlawful activity, prediction of offender behavior, and timely identification of victims. The research results can be used by law enforcement agencies to enhance the effectiveness of combating human trafficking and improve the practice of criminal proceedings investigation.

Key words: *human trafficking, forensic study, methods of crime commission, organized crime, recruitment, victim exploitation, legalization of proceeds, pre-trial investigation, forensic techniques.*

Вступ. Торгівля людьми залишається одним із найбільш латентних, транснаціональних та соціально небезпечних злочинів сучасності, що посягає на фундаментальні права і свободи людини та підриває засади національної й міжнародної безпеки. Попри наявність нормативного закріплення кримінальної відповідальності за торгівлю людьми та напрацьовану правозастосовну практику, ефективність її виявлення й розслідування залишається недостатньою, що значною мірою зумовлено високим рівнем організованості таких злочинів, їх багатоступеневим характером, використанням сучасних цифрових технологій і транснаціональних логістичних та фінансових схем. У зв'язку з цим актуалізується необхідність комплексного дослідження способів вчинення торгівлі людьми на основі емпіричних даних із метою розроблення узагальненої криміналістичної моделі, придатної для практичного використання правоохоронними органами.

Постановка завдання. Мета статті полягає у комплексному криміналістичному дослідженні способів вчинення торгівлі людьми з метою виявлення їх структури, етапності та внутрішньої логіки реалізації, яке може бути використане для підвищення ефективності досудового розслідування, прогнозування поведінки правопорушників і вдосконалення практики протидії торгівлі людьми.

Результати дослідження. У сучасних умовах способи вчинення торгівлі людьми дедалі частіше набувають ознак складної «злочинної технології», що поєднує вербувальну діяльність, документально-організаційні та корупційні елементи, механізми примусового контролю й експлуатації, а також розгалужені канали приховування слідів і легалізації злочинних доходів. Водночас у кримінально-правовій та криміналістичній науці відсутнє достатньо системне й емпірично обгрунтоване бачення структури, етапності та внутрішньої логіки реалізації способів вчинення торгівлі людьми, особливо з урахуванням активного використання мережі Інтернет, анонімних комунікацій і цифрових платіжних інструментів. Це ускладнює формування ефективних методик досудового розслідування, прогнозування поведінки правопорушників та своєчасне виявлення жертв.

Кожне кримінальне правопорушення характеризується унікальним, властивим лише йому, комплексом дій, які відображають механізм протиправного діяння. Саме тому вивчення способу вчинення набуває принципового значення, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 91 КПК України віднесений законодавцем до переліку обставин, які підлягають доказуванню. Аналіз цього елемента дозволяє краще зрозуміти природу злочинного діяння, виявити закономірності поведінки злочинця, спрогнозувати можливі дії співучасників, а також оптимізувати процес досудового розслідування [1].

Як справедливо зазначає І.В. Гора, вивчення способу вчинення кримінального правопорушення містить важливу інформацію про виконавця, застосовані засоби, порядок дій, що має

вирішальне значення для виявлення кримінального протиправного діяння та формування відповідної тактики розслідування [2, с. 38].

Відповідно до результатів емпіричного дослідження встановлено, що більшість способів вчинення торгівлі людьми мають повноструктурний характер – такі способи простежуються в 86% вивчених епізодів, що дозволяє трактувати спосіб кримінального правопорушення як упорядкований комплекс дій та операцій, що закономірно розгортаються в чотири послідовні фази: (1) інформаційно-пошукова (розвідувальна); (2) підготовчо-організаційна; (3) діяльнісно-операційна (вербування, переміщення, експлуатація); (4) забезпечення приховування слідів злочину. Така пофазна модель відображає логіку реалізації злочинного задуму та дає змогу систематизувати оперативно-розшукові заходи й слідчі (розшукові) дії [3, с. 160].

На думку О. В. Захарова, спосіб підготовки до вчинення торгівлі людьми включає сукупність цілеспрямованих організаційних і техніко-технологічних дій, серед яких слід виокремити такі типові операції:

- планування злочинної діяльності: розроблення сценарію вербування, переміщення, експлуатації та механізмів «відмивання» прибутку;
- формування групи і розподіл ролей: підбір учасників, визначення їхніх функцій (вербувальники, перевізники, «кур'єри», особи для облаштування місць утримання тощо);
- вербувальні технології: вибір цільових груп, спосіб вербування (онлайн-оголошення, «модельні» агентства, шлюбні та ескорт-агентства, пропозиції працевлаштування чи навчання за кордоном); створення та адміністрування вебресурсів і акаунтів у соцмережах; розміщення оголошень на електронних дошках; розробка фейкових вакансій і контактів;
- документообіг і легалізація переміщень: оформлення або підробка документів для виїзду та перебування за кордоном; виготовлення/викрадення закордонних паспортів; організація фіктивних трудових або навчальних договорів; налагодження схеми оформлення дозвільних документів у країні призначення;
- корупційні та інституційні дії: встановлення контактів із корумпованими посадовцями прикордонних, міграційних, реєстраційних і правоохоронних органів; погодження маршрутів та часів перетину кордону; отримання «дахування» для безперешкодного перевезення і легалізації постраждалих;
- логістика і безпека: добір маршрутів і транспортних засобів для переміщення, визначення часу та місця перетину кордону; укладання контактів із «посередниками» та сутенерами за кордоном; організація засобів зв'язку та каналів оплати;
- матеріально-технічне забезпечення: підшукування і підготовка приміщень для тимчасового утримання або експлуатації; облаштування місць утримання, маскування слідів; підготовка засобів маскування, транспортних засобів, реквізиту;
- інформаційно-комунікаційні заходи: вибір каналів комунікації між потерпілими та злочинцями (телефон, месенджери, зашифровані чати); впровадження процедур «гібридного» контролю (ізоляція доступу до зв'язку, зміна SIM-карт);
- забезпечення приховування слідів і алібі: розробка схем фінансових операцій (перекази, «конвертаційні» центри), створення фіктивних документів та фальшивих господарських відносин, підготовка неправдивих свідчень, налагодження «резервних» каналів для виведення доходів за кордон [4, с. 8].

Описана сукупність підготовчих операцій свідчить про високу організованість та технологічність сучасних схем торгівлі людьми: поєднання інформаційно-вербувальної діяльності, документально-логістичних рішень і корупційних зв'язків створює стійку злочинну технологію, що ускладнює її виявлення та розслідування. Відтак ефективна протидія вимагає інтегрованих методів: цільової аналітики онлайн-контенту, криміналістичної експертизи документів, координації прикордонних і міграційних служб, відпрацювання фінансових слідів та інтенсивної міжвідомчої взаємодії.

Для вчинення торгівлі людьми, властива чітко виражена багатоступенева структура злочинної технології та ретельне планування, що включає низку взаємопов'язаних операційних елементів. Емпіричні дані свідчать про поширеність окремих складових підготовчої фази серед досліджуваних епізодів: підшукування осіб за віковими та зовнішніми ознаками, придатних для експлуатації (68% опитаних); налагодження каналів збуту за межами України за участю іноземних громадян (58%); вибір легальних або нелегальних способів переміщення через державний кордон (43%); встановлення корупційних зв'язків із посадовцями, задіяними в оформленні документів і контролі перетину кордону (41%); визначення фінансового механізму оплати «товару» (40%).

Підготовча стадія має комплексний, часто модульний характер і включає, зокрема: добір учасників із необхідним кримінальним або міжнародним досвідом; організацію злочинних угруповань та розподіл ролей; створення прикриття у формі фіктивних або напівлегальних фірм (агенції працевлаштування, туристичні, медичні чи модельні агентства); системну вербовку потенційних жертв через онлайн- та офлайн-канали; встановлення корумпованих контактів у держорганах; підготовку супровідної документації (медичні довідки, документи для усиновлення тощо); підбір маршрутів і методів переміщення (легальні документи або підроблені/нелегальні шляхи); налагодження збутових мереж за кордоном та механізмів фінансового розрахунку; пошук приміщень для тимчасового утримання й облаштування місць експлуатації; підготовку засобів маскуванія та алібі; розробку заходів із приховування слідів і протидії розкриттю [5, с. 206; 6, с. 124].

Типові способи вчинення торгівлі людьми відзначаються комплексним і різноаспектним характером, охоплюючи як фізичний, так і психічний вплив на потерпілих, а також використання їхнього уразливого стану чи залежності. З урахуванням положень кримінального закону та результатів емпіричних досліджень їх можна систематизувати наступним чином.

1. Дії, спрямовані на організацію експлуатації особи:

– вербування – досягнення з потерпілим домовленості щодо його подальшої експлуатації, яке може бути добровільним (запрошення чи умовляння особи у вразливому стані) або вимушеним (шляхом шантажу чи погроз застосування насильства); завершенням вербування вважається з моменту досягнення домовленості;

– переміщення – зміна місця перебування потерпілого, що може бути внутрішньою (усередині країни) чи зовнішньою (через державний кордон) і здійснюватися як вербувальником, так і іншими співучасниками;

– передача чи одержання особи (дитини) – дії з переходу контролю над потерпілим від однієї особи до іншої (наприклад, від вербувальника до експлуататора);

– переховування – обмеження фізичних контактів потерпілого з оточенням, у тому числі примусове позбавлення волі чи надання приміщень для утримання з метою унеможливлення його контакту з правоохоронними органами.

2. Насильницькі способи:

– застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я потерпілого, або погрози його застосування;

– застосування насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я, але супроводжується побоями, ударами, незаконним позбавленням волі, заподіянням легких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень;

– спричинення тяжких наслідків, що може виражатися у розвитку тяжких захворювань (наприклад, СНІД чи серйозні психічні розлади), заподіянні тяжких тілесних ушкоджень, смерті чи самогубстві потерпілого, його зникненні безвісти, а також у тяжких наслідках для близьких потерпілої особи.

3. Психологічні та маніпулятивні способи:

– примус – спонукування потерпілого до певної поведінки за допомогою насильницьких дій чи погроз;

– шантаж – психічне насильство, що полягає у погрозі розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі бажають зберегти у таємниці;

– матеріальна чи інша залежність потерпілого – перебування потерпілого на утриманні злочинця або в залежності від опікуна, піклувальника, роботодавця;

– використання уразливого стану (неможливість чинити опір через хворобу, фізичні вади, малолітство, перебування у стані сну тощо);

– обман – введення в оману щодо умов працевлаштування, заробітку, можливості повернення, умов проживання за кордоном тощо.

4. Способи незаконного заволодіння особою:

– викрадення – відкрите або таємне заволодіння людиною, у тому числі шляхом обману чи зловживання довірою;

– заволодіння потерпілим шляхом вимушено-добровільної передачі його батьками, опікунами чи іншими особами під впливом погроз насильства чи шантажу;

– підкуп третіх осіб, які контролюють потерпілого (батьків, опікунів, вихователів), для одержання згоди на його експлуатацію.

5. Інституційно-організаційні способи:

– використання службового становища – випадки, коли службова особа усвідомлює свою участь у торгівлі людьми та сприяє її вчиненню шляхом оформлення документів, організації переміщення, легалізації чи приховування злочину.

Висновок. Таким чином, торгівля людьми реалізується через широкий спектр способів – від фізичного примусу і насильства до психологічного впливу, використання уразливого стану чи службових повноважень. Їх комплексний характер зумовлює багаторівневу структуру злочинної діяльності, що включає підготовку, організацію, безпосереднє вчинення та приховування, а також потребує розробки спеціалізованих криміналістичних методик, які враховують різноманітність зазначених механізмів.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Гора І. В. Поняття способу вчинення злочину та його визначення в розкритті та розслідуванні. *Закон і життя*. 2012. № 9. С. 32–35.
3. Фарима М. М. Способи вчинення торгівлі дітьми або іншої незаконної угоди щодо дитини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. № 6. С. 156–161.
4. Методика розслідування торгівлі людьми: альбом схем / О. В. Захарова, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк, А. І. Кунтій, С. І. Марко, Є. В. Пряхін. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 112 с.
5. Щербаковська К. О. Криміналістична характеристика способів торгівлі дітьми та їх слідів. *Право і безпека*. 2012. № 14. С. 205–208.
6. Загамула В. В. Методика розслідування втягнення неповнолітніх у заняття проституцією дис...канд.юрид. наук : 12.00.09. К., 2019. 242 с.

Дата першого надходження статті до видання: 15.10.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.11.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2025